

Dr. Lidija Globevnik
Inštitut za vode Republike Slovenije
Društvo vodarjev Slovenije

Čas je za spremembe v urejanju prostora, posvet 25.2.2010 v organizaciji:
Republika Slovenija Državni svet in IPOP- Mreža za prostor

VODNI PROSTOR V OKVIRIH UREJANJA VSEGA PROSTORA V SLOVENIJI

Vodni prostor (celinskih) voda Slovenije oblikuje 31.000 kilometrov rek, potokov in občasno omočenih strug ter preko 600 jezer, ribnikov, mlak, barjanskih območij in številna manjša mokrišča. Po površini predstavljajo manj kot 2% površine ozemlja. Ta delež je na videz skoraj zanemarljiv. Vendar so vse te vode našim očem skrito in tesno povezane s podzemno vodo. Ko se pojavijo obdobja velikih padavin ali taljenja snega, so površine prekrte z vodo lahko enkrat večje in zavzamejo tudi do 5% površin celotne Slovenije. Ob pojavih poplav ali močne namočenosti zemljišč, se lahko dogajajo stvari, ki večini prebivalcev niso pogodu, za ohranjanje ekološke pestrosti in zdravja vodnih ekosistemov pa so zelo dobrodošle. Vodni prostor je pravzaprav prostor vodnih ekosistemov s specifičnimi ekosistemskimi uslugami in dobrinami¹. Constanza in drugi avtorji (1997) so v reviji Nature leta 1997 objavili, da so med kopnimi ekosistemi po ocenjenih relativnih letnih vrednostih storitev okolja na 1 ha zemljišč najvišje ocenjena vlažna zemljišča, ki so skupaj z izlivi rek in zaraščenimi obalnimi morji najbolj ekosistemsko produktivna zemljišča sveta. Letna ekosistemska vrednost 1 ha poplavnih območij je za 20-krat večja kot gozdnih zemljišč (kroženje hranil, uravnavanje klime, surovine, erozija prsti, rekreacija).

V vodnih ekosistemih se dogajajo zelo pomembni kemijski, biološki in fizikalni procesi, ki so prostorsko in časovno pogojeni. Taki so zaradi prisotnosti vode, ki priteče iz zgornjih delov rek in potokov in iz vseh zalednih kopnih površin. Iz kmetijskega, urbanega in gozdnega prostora torej. Vodni prostor rek in tudi drugih voda ne moremo ločevati na kulturno in naravno krajino, na območja pozidave in odprtega prostora. Vodni prostor rek je vzdolžno povezan ekosistem rek, v katerem z vodo potujejo tudi kamnine (sedimenti v obliki prod, peska, mivke), organski drobir (listi, veje, debla, korenine rastlin) in živali. Reke odnašajo velike količine onesnaževal ter zdravju nevarnih in strupenih snovi. K sreči se te snovi v vodi razredčujejo in kemijsko in biološko razgrajujejo ter tako večinoma nevtralizirajo. Vendar, za odvijanje teh procesov sta potrebna določen čas in prostor. Vsaka prekinitev in zaustavitev toka vode in zmanjšanje vodnih površin pomeni degradacijo vodnega prostora v ekološkem smislu in zmanjšanje samočistilne sposobnosti in naravnega uravnavanja vodnih količin in sedimentov.

Zadnji 200 let so vode rek in potokov pomenile ne le vir industrijskega razvoja (žage, mlini na Kamniški Bistrici), temveč tudi odpravljena ovira za kmetijski, urbani in prometni razvoj (Ščavnica, Vipava, Savinja, Grosupeljščica, Radomlja...). Zaradi hidroenergetske rabe je regulirana cela Drava, Sp. Soča, Sava bo verjetno dokončno regulirana v nekaj letih. Apetiti segajo tudi na zadnjo preostalo večjo reko, Muro.

Ugotavimo torej lahko, da smo žal večino močvirij, lok in vlažnih zemljišč večinoma izsušili, reke in potoke pa regulirali. Danes so v Sloveniji naravni le še nekateri kraški in

¹ zadrževanje in presnavljanje hranil in nevarnih snovi, dinamično zadrževanje in sproščanje sedimentov, pitna voda, napajanje podtalnice, surovine: lesna masa, voda za proizvodnjo energije, ribištvo, rekreacija, zdravilstvo, plovba, genske banke, vzdrževanje mikrokline

alpski vodotoki (Unica, Rak, Nanoščica, Trebuša). Vsi ostali imajo vgrajene objekte vodne infrastrukture (jezove, pragove, obrežne zidove in utrditve), večina pa imajo tudi spremenjen potek struge. Na več kot polovici teh vodotokov vodnih objektov nepoznavalec skoraj ne opazi, saj so skriti pod vodo ali zasuti z zemljo in poraščeni. Žal so se posegi v vodni prostor v zadnjem desetletju močno povečali, pozidanih je bilo ogromno poplavnih površin. Ob novih ali obnovljenih cestah so zrastle poslovno obrtne trgovinske in prometne cone ali so bili zgrajeni stanovanjski objekti (Trzin, Lavrica, Rudnik, Škofljica, Grosuplje, Lenart, Brezovica, Benedikt, Ptuj..). Z gradnjo elektrarn na spodnjem delu Save smo na novo prekinili vodne povezave reke s podtalnico, vsa sotočja reke s pritoki pa regulirali. Enako bomo verjetno naredili na srednjem delu Save.

Z gradnjo na poplavnih površinah in z dodatnimi regulacijami smo povečali verjetnost nastanka poplav dolvodno in povzročili dodatna tveganja za nastanek škod na objektih. Dužbeno razmišljanje je še vedno usmerjeno v »varstvo pred škodljivim delovanjem poplav« in ne v »zmanjševanje tveganja« in »upravljanja s poplavami«. Predlogi, ki vsebujejo klasične, tehnične ukrepe za varstvo pred poplavami, to so gradnja visokovodnih zadrževalnikov, poglobljanje stug (regulacije) in gradnja nasipov ter obrambnih zidov so se v nedavnih javnih razpravah izkazali za nesprejemljivi iz socialnega (Ljubljana) ali okoljskega vidika (Celje). Izdelovalci obeh DPN-jev iščejo nove rešitve.

Posledice poplav v zadnjih letih torej zgovorno kažejo na dejstvo, da pomembnega dela nacionalnega premoženja, ki je poplavno ogroženo, ni mogoče zavarovati le s posegi v vodni prostor, temveč je dolgoročno treba predvsem preprečevati neustrezne oblike rabe prostora na eni strani in na drugi strani večati velikost retencijskih in ponikovalnih površin v smislu kompenzacije povečanega obsega utrjenih površin (naselja, prometnice). Ob tem bi se vsi morali problematike poplav lotiti z aktivnim varstvom (umik, v poplavnem področju ne imeti dragih in vrednih stvari, protipoplavna gradnja objektov). V nekaterih primerih bi bilo treba pretehtati, ali je ščitenje nekaterih poplavno ogroženih naselij še ekonomsko in okoljsko (ekosistemsko) upravičeno, ali pa je ta naselja, gledano dolgoročno, morda smoterneje preseliti na drugo lokacijo, vodam pa vrniti njihov prvotni prostor in funkcijo. Potrebne so torej celovite ekonomsko ekološke presoje učinkov in stroškovne učinkovitosti, preveriti koristi in jih primerjati s škodnim učinkom. Tega procesno in organizacijsko nismo sposobni, saj iz leta v leto bolj hitimo in z zakoni skrajšujemo postopke izdelave prostorske, tehnične, okoljske in investicijske dokumentacije.

Trdim, da so škodni učinki mnogih objektov, ki smo jih zgradili v vodnem prostoru (ki, mimogrede, danes sploh nima več statusa vodnega prostora), veliko večji od ekonomskih učinkov, ekoloških učinkov pa niti ne znamo izmeriti.

Strinjam se z ugotovitvami, da so razmere v urejanju prostora kritične in potrebne korenitih sprememb. Te spremembe tudi jaz vidim kot procesne in organizacijske. Tako kot proces razgrajevanja odpadnih snovi potrebuje čas in prostor, tako proces usklajevanja gradenj ali dejavnosti v prostoru potrebuje predvsem čas in prostor v naših glavah. Prav bi bilo, da v procesih urejanja prostora delujemo po načelih razuma, zadržanosti, previdnosti in skomnosti.

Hkrati pozivam slovenske predstavnike v evropskem parlamentu, da dosežejo, da se evropski finančni programi različnih politik realno časovno opredelijo in ne dajejo prednosti tistim regijam, ki sprejemajo odločitve na osnovi nekritičnih in pomankljivih strokovnih razprav ter s prekratim rokom za posvetovanja z javnostmi.